

V zelo tveganih rizičnih razmerah so zaposleni v domovih ter prostovoljci stkali s starejšimi niti sočutja, pozornosti, občutenja, in vsem – tako starejšim kot njihovim zaskrbljenim svojcem – pokazali, da kljub vsemu njihovi dragi niso sami, da ne umirajo kot neljudje, pozabljeni, zavrnjeni – samo zato, ker so stari.
FOTO JOŽE SUHADOLNIK

Ni ubijal le virus, mnogokrat so se starejši zlomili v svoji nemoči

Etika, ageizem in krizni čas Morali se bomo spopasti s tabuji staranja in spremeniti odnos do sebe, bližnjih in starejših

V času, ki ga preživljamo, se pred nami odpirajo težja etična vprašanja in nekatera izmed njih kljub pritisku križe in z njo povezanega strahu terjajo naše premisleke. Etiko si lahko predstavljamo kot sistem »filtrov«, skozi katere zaznavamo in vrednotimo različne situacije, v katerih delujemo oziroma smo. Ti filtri etike nam omogočajo, da razumevamo svet moralnosti okoli nas in da v njem delujemo kot etični akterji.

LENART ŠKOF, JANA GORIUP

Demokracija s svojimi ustanovami (od šol do univerz, od medijev do politike,

od družbenih institucij do sodstva itd.) v svojem osnovnem poslanstvu zagotavlja miroljubno soočanje in sobivanje različnih pogledov na svet s ciljem doseganja skupnega dobrega. Tako imenovani filtri etike, ki si jih »nastavljamo« (v resnici so to seveda nanosi smisla, ki jih nenehno pridobivamo prek vzgoje, učenja, izobraževanja, izkušnje, odnosov, tudi verovanj itd.) na svoj objektiv etike, segajo vse od starih nenapisanih etičnih zakonov, pa prek različnih religijskih etik vse do filozofskih etik v njihovih bolj normativnih ali deontoloških («teoretičnih») ali pa utilitarističnih in konsekventalističnih («praktičnih») inačicah. Tu so še posebne aplikativne etike, ki se dotikajo bolj

Pred nami je izziv, kako spodbuditi različne generacije, da bodo tudi v kriznih razmerah poiskale in premislile svoje generacijske identitete.

specifičnih regij delovanja ter različne poklicne etike s pripadajočimi kodeksi. Če tu sploh ne omenjamo bioetike kot izrazito interdisciplinarne discipline, ki obravnava nekatera najtežja etična vprašanja in dileme sedanjosti in prihodnosti. Nekateri izmed omenjenih pristopov

(»filtriv«) etike seveda niso medsebojno kompatibilni oziroma združljivi, kar pa ne ovira sobivanja v neki družbi – nasprotno, to demokracijo celo bogati in skrbi za njen razvoj v smeri doseganja najvišjih družbenih idealov.

A pomaknimo se k naši prvi temi: pred kratkim je italijanski filozof Giorgio Agamben kot odziv na svoj kontroverzni tekst *Okušnja* z 11. marca 2020 objavil tekst z naslovom *Pojasnila* (dostopen je na spletni strani KUD Logos v prevodu G. Kocijančiča). V njem se sprašuje o nekaterih etičnih posledicah trenutne krize, med katerimi je prav gotovo v ospredju njegova ugotovitve, da v pričujočih izrednih razmerah »naša družba

ne veruje več v nič drugega razen v golo življenje« in s tem ena izmed posledic, namreč da mrtvi »nimajo pravice do pogreba in ni jasno, kaj se bo zgodilo s trupli naših ljubljanih.« Med strašnimi podobami – če se omejimo le na večje evropske države, ki jih je najbolj prizadela kriza, ter na ZDA (prevози trupel v konvojih vojaških tovornjakov s prepovedmi pogrebov; množična grobišča, izkopana v jarkih na obrobju New Yorka; prepoved staršem, da so prisotni ob odhodu otroka, kar se je denimo zgodilo v Franciji in Veliki Britaniji), je gotovo vsaj to, da je naša družba zaradi nevarnosti okužbe in posledično izrednih razmer začasno suspendirala enega izmed prej omenjenih filtrov etike – in to celo temeljnega – to je tistega, ki varuje žalovanje ob smrti ter pogreb. Gotovo so podlaga za ta (začasni) spenz medicinska dejstva o nevarnosti okužbe in varovanje zdravja nebolelih kot višje ali nadrejene vrednote, vendar je kljub temu naša dolžnost, da na te pojave opozarjamo, saj si bomo le tako lahko zavarovali prihodnje etične temelje naše skupne človečnosti.

Neodotakljivost osebne identitete

Druga tema, na katero želimo opozoriti, je odnos do najranjliveše skupine ljudi v tej krizi – to so starejši. Tudi tu smo opazili nekatere pojave, ki so zaskrbljujoči in zahtevajo širši premislek. Nekateri domovi za starostnike so postali kraji najhujših okužb in ukrepi, ki so bili sprejeti, so bili seveda spet sami po sebi nujni in logični: sledila je stroga karantena s skrajno izolacijo. Odnose med generacijami (mlajši vs. starejši), kakor tudi med različnimi stanji (v tem primeru neboleli vs. oboleli) regulira t. i. etična vrednota neodotakljivosti identitete osebe: gre za to, da se tudi v primeru, denimo, težjih bolezenskih stanj – kot so lahko demenca, alzheimerjeva bolezen ali podobno – v razmerju do sleherne osebe ohranja etično načelo neodotakljivosti osebne identitete. Čeprav je nekdo zaradi bolezni izgubil vse tisto, kar ga je v oči sodržavljanov še včeraj morda določalo kot »polnovrednega« človeka (kar se izraža v opazkah tipa »Bil je ugleden profesor, zdaj pa pogledjte, kakšen je« etc.), moramo kljub temu ohranjati zavedanje o polni etični identiteti sleherne osebe tudi v težjih, celo skrajnih bolezenskih stanjih. V pismu, ki so ga pred časom medijem poslali iz Doma dr. Jožeta Potrča v Poljčanah, je bilo jasno, da smo v razmerju do njih v tej krizi suspendirali prav ta filter etike – to je načelo polne etične identitete sleherne, še posebej pa ranljive osebe. Stanovniki so zapisali: »Nihče nas ne vpraša po dejanskem počutju, čeprav veste, da smo v nekaterih domovih že dva meseca v izolaciji.« Prav o tem je v eni svojih zadnjih poslanic spregovoril tudi generalni sekretar OZN Antonio Guterres, ko je opozoril na »neizmeren strah in trpljenje starejših po vsem svetu« v času krize ter pozval k ukrepom za zaščito starejših (še posebej v državah v razvoju) – da jih ne bi obravnavali »kot nevidne ali nemočne«.

Država, ki slabo ravna s svojimi некоč ustvarjalnimi, zdaj ostarelimi ljudmi, nima prihodnosti.

V razmerah epidemije se pri starejših na področju socialnega vida staranja dogajajo specifične spremembe še bolj intenzivno, saj se jim spreminjata tako samopodoba kakor družbeni položaj v povsem novih razmerah. Če so starejši v tem obdobju postali osamljeni, izolirani, nemalokrat tudi diskriminirani ter postisnjeni na obrobje družbenega življenja – s tem brez družbene moči razočarani, prestrašeni in resignirani – se je še enkrat bolj pokazala njihova odvisnost od okolja, od njihove socialne mreže, od vloge družine v njihovem življenju ter od njihovega vključevanja v medgeneracijsko sodelovanje in družbeno okolje. V taki globalni krizi, s kakršno se danes soočamo, pa je nevarno prav to, da se življenjsko ranljiv svet starejših lahko hitro oži ali ruli.

Če izhajamo iz izjave predsednice evropske komisije Ursule von der Leyen, ki je opozorila in posvarila starejši Evropejce (sicer tudi tiste, ki imajo težave z zdravjem), da bi (lahko?) morali ostati v karanteni in v izolaciji do konca leta, ugotavljamo, da to vsekakor kaže na spremenjen odnos do starejših. Njena izjava za nemški časnik »Brez cepiva moramo stike s starejšimi omejiti v največji možni meri. Vem, da je težko in da je osamitev veliko breme, ampak tu gre za vprašanje življenja in smrti, zato moramo biti disciplinirani in potrpežljivi.« vsekakor ne izraža samo skrbi za starejši, ampak tudi meji na ageistično obnašanje. Nedopustno je namreč, da starizem (ageizem) starejši doživljajo kot presojanje ljudi na podlagi starosti, čeprav je res, da je ta lahko tako negativen kot pozitiven. Prvi seveda vsebuje tako predsodke na osnovi starosti ter diskriminacijo, ki je lahko osebna ali institucijska; drugega pa lahko doživljamo kot povezovalno staranja z večjo modrostjo, potrpežljivostjo in povečano vrednostjo ugodnosti življenju, kar pa je v teh razmerah prej izjema kot pravilo.

Ukrepi v tem času so (bili) izredni (in se zdaj postopoma sproščajo), saj prestopajo ali (začasno) suspendirajo običajne zakonske omejitve. Toda stroga izolacija je strup, še posebej za starejši: »Ni stika z vnuki, ni obiska« ali »Ne bi se smelo omejiti svoboda starejših proti njihovi volji« smo lahko prebrali tudi v nekaterih tujih medijih. Prav zato je etični, strokovni in profesionalni odnos vseh, ki so v teh dneh imeli stike s starejšimi, še kako pomemben. V zaostrenih in zelo tveganih rizičnih razmerah so zaposleni

v domovih ter prostovoljci stkali s starejšimi niti sočutja, pozornosti, občutenja, in vsem – tako starejšim kot njihovim zaskrbljenim svojcem – pokazali, da kljub vsemu na tem svetu njihovi dragi niso sami, da ne umirajo kot neljudje, pozabljeni, zavrnjeni – samo zato, ker so stari. Ni vedno ubijal le virus, mnogokrat so se starejši zlomili v svoji nemoči, podlegli so v strahu pred svojo in tujo nemočjo. Kljub profesionalni in predani (o)skrbi vseh, ki so se zanje trudili.

Pred nami je izziv, kako spodbuditi različne generacije, da bodo tudi v kriznih razmerah poiskale in premislile svoje generacijske identitete, se učile od drugih generacijskih skupin ter poiskale skupne možnosti za integracijo, interakcijo in sodelovanje. Bogastvo in razvitost družbe se ocenjuje na podlagi kakovosti zdravja družbe, enakopravnosti distribucije zdravja za vse generacije in vse sloje ter visoke in stalne stopnje zaščite pred prikrašanjem. Navedeno je razvidno tudi iz indeksa človekovega razvoja Razvojnega programa Združenih narodov, ki izračunava celoten indeks kot ponderirano vrednost treh komponent: pričakovane življenjske dobe, let šolanja in skupnega nacionalnega dohodka na prebivalca, ki kaže, da je Slovenija dosegla vrednost 0.902 v letu 2018, kar jo uvršča na 24. mesto v svetu.

Simptom arogance sodobne civilizacije

Epidemija, ki se je razbobotila tudi kot civilizacijska kriza, je hkrati v grozljivih posledicah hitro razkrila vsa sprenevanja o našem vrednotenju starejših. Ker je epidemija tudi izraz krize globalizma, kakor ga živimo danes, gre za simptom arogance sodobne civilizacije, ki se prepogosto kaže do starejših, revnih in nemočnih. Tako kot smo bili ob migrantski krizi priča pomanjkanju elementarnega sočutja do ljudi (med njimi je bilo veliko otrok, nosečnic in drugih skrajno ranljivih oseb), ki so potrebovali našo pomoč in ki so množično umirali pred vrati Evrope (o tem lahko beremo v presunljivem delu *Lampedusa – sredi morja solza italijanskega zdravnika Pietra Bartola*),

Okrog sebe in zlasti na odločujočih mestih v vseh sferah družbe bomo potrebovali ljudi z visoko osebno integriteto ter hkrati z dovolj veliko mero empatije.

smo se zdaj v določenih primerih lahko soočali s podobnim doživljanjem umiranja obolelih starejših, češ, »saj so bili že stari«. Sklepamo lahko, da je tak instrumentalni odnos do starejših posledica dela sodobnega načina življenja in z njim povezane negotovosti na polju nekaterih temeljnih vrednot sobivanja.

Država, ki slabo ravna s svojimi некоč ustvarjalnimi, zdaj ostarelimi ljudmi, nima prihodnosti. Posebno skrb je zato potrebno nameniti povezavi med starizmom, strahom pred staranjem ter znanjem o starosti, ki nedvomno korelirajo s pogostostjo in kakovostjo stikov s starejšimi ter prevladujočimi vzgojnimi slogi v družini. Le na tak način si lahko obetamo ustrezen odnos in preprečevanje negativnega odnosa do starejših ljudi in kot posledico lažje premagovanje strahu pred staranjem. Zato je potrebno, da tako v vseh podсистemih formalnega sistema vzgoje in izobraževanja kot v tudi družinah že zdaj razvijamo nov model vzgoje za poti do sočloveka. Tudi starejšega, ki ni le betežen, bolan, zahteven, ali strošek česarkoli že – poleg polne etične identitete, ki mu pripada, je v naših družbah pustil zaznavne sledi dela, prizadevanja in znanja. Zato si zasluži, da ga spoštujemo in vrednotimo v skladu z načeli temeljnih človekovih pravic, ki so tako pogosto predmet takšnih in drugačnih razprav v javnosti.

Čas za novo paradigmo medčloveških odnosov

Krizne razmere, ki jih je povzročila pandemija, so nastavile zrcalo svetu in vsaki posamični družbi in vsaki posamični državi, saj označujejo tudi stanje njihovega duha. Kot so pokazale raziskave, so se s trenutno krizo bolje soočile države z ženskimi predsednicami, in to zaradi specifičnih lastnosti, ki so morda tuje bolj tipično moškemu ali pa splošno bolj narcisističnemu tipu politika. Kar koli nam že bo prinesla prihodnost in ne glede na to, katerega spola bodo naši prihodnji voditelji, nekaj je jasno: okrog sebe in zlasti na odločujočih mestih v vseh sferah družbe bomo potrebovali ljudi z visoko osebno integriteto ter hkrati z dovolj veliko mero empatije: osebe, ki se bodo sposobne s posledicami krize soočati ne le z vidika gospodarskih, temveč zlasti človeških in širših etičnih vidikov.

Če sklenemo: morali se bomo spopasti s tabuji staranja in starosti in spremeniti odnos (najprej) do sebe, nam bližnjih, nato tudi do starejših in živeti z njimi bolj pristno in zlasti z zadovoljevanjem vseh njihovih potreb. Morda bomo ob izhodu te krize spoznali, da je bilo v svetu že pred epidemijo marsikaj hudo narobe in da so bili preštevilni načini življenja z njihovimi vrednotami (ne le v razmerju do starejših) neustrezni in da je čas za novo paradigmo medčloveških odnosov, takšno, ki bo vključevala polno identiteto slehernega človeškega bitja kjer koli na svetu. In morda bomo nekoli pricer razširivši te etike tudi v razmerju do narave.

Dr. Lenart Škof je predstojnik Instituta za filozofske študije ZRS Koper in dekan AMEU ISH

Dr. Jana Goriup je predstojnica Katedre za socialno gerontologijo na AMEU ECM